

ПРИЛОЗИ ПРОУЧАВАЊУ ЈЕЗИКА

ИЗДАЈЕ:
ОДСЕК ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК И ЛИНГВИСТИКУ
ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У НОВОМ САДУ

НОВИ САД

40

2009

Душан Стаменковић
(Филозофски факултет, Ниш)

Научни рад
13.10.2009.
УДК 811.111'367.625

ЗНАЧЕЊЕ И МЕТАФОРИЗАЦИЈА ГЛАГОЛА ЗВУЧНЕ ПЕРЦЕПЦИЈЕ У ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ: *HEAR, LISTEN, OBEY*¹

САЖЕТАК

У овом раду се, у светлу обједињеног историјско-семантичког и когнитивног приступа језику, разматрају значења и облици семантичке промене основних глагола звучне перцепције у енглеском: *hear, listen* и *obey* (дијахроно значење). Ови глаголи се најпре контрастирају са њиховим српским еквивалентима у погледу садашњег и пређашњих значења, како би се овај проблем размотрио на свеобухватнији начин. Као главни облик семантичке промене истиче се метафоризација, која се у овом раду посматра из више углова. Код глагола звучне перцепције, 'панхронијски' гледано, метафоризација има чврсту когнитивну подлогу и узроке који проистичу из саме природе људског ума, што знатно повећава могућности за разматрање овог феномена као универзалног.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: метафоризација, глаголи звучне перцепције, историјска семантика, когнитивна семантика, панхронија.

1. Увод

Постоје чврсте основе за обједињено сагледавање когнитивне и историјске семантике, а овакво сагледавање је корисно како у смислу ефикаснијег праћења семантичке промене, тако и у смислу бољег разумевања когниције уопште. Први корак ка томе је употреба историјске семантике као дијахроне дисциплине која упоређује низ синхроних језичких пресека. Било да се ради о унутрашњој реконструкцији језика или о компаративној методи, когнитивне основе семантичке промене су очигледне. У раду под називом „О когнитивним основама семантичке промене“ Ј. Грковић-Мејџор наводи да нераздвојиву везу између историјске семантике и когниције можемо наћи још у радовима младограматичара, пре свега Х. Паула, затим код Ж. Дарместетера, М. Бреала, А. Мејеа, О. Јесперсена и С. Улмана. У новије време овакве везе су све чешће и очигледније, а неки од аутора са енглеског говорног подручја који третирају семантичко-историјске и когнитивне аспекте језика на интегралан начин су И. Свитсер, Е. Троугат, Р. Дешер, Т. Дикон и др. (Грковић-Мејџор 2008а: 49-52).

Можда и највећи заговорник својеврсног уједињења синхроне и дијахроне компоненте изучавања језика је Х. Литке (Lüdtke 1980а; 1980b; 1988; 1997; 1999). У чланку насловљеном „Diachronic semantics: towards a unified theory of

¹ Рад је настао у оквиру курса *Историјска семантика и лексикологија* на докторским студијама из области језика и књижевности Филозофског факултета у Новом Саду, под менторством проф. др Јасмине Грковић-Мејџор.

language change?” (Lüdtke 1999), Литке наводи да је језик организована целина и да га тако целовито треба и проучавати. Он уводи термин *когнитивна дијахроничност* (Lüdtke 1999: 50) и његове корене налази још код Х. Паула (Paul 1920/1966: 32). Чини се да је основа овог повезивања синхроних и дијахроних метода чињеница да је природа људског ума и језика у великој мери иста у историјским периодима које пратимо, а поготову у периодима након почетка лингвистичких истраживања. У поменутом раду, Ј. Грковић-Мејџор истиче да „путеви семантичког развоја рефлектују људске когнитивне способности и њихов развој“ и да „кад је језик у питању, исти принципи који важе данас генерално су морали важити и у прошлости“ (Грковић-Мејџор 2008а: 52). У овом погледу, уколико постулирамо одређена семантичка правила везана за савремене системе, морамо тражити потпору и на дијахроном нивоу, у другим, претходним синхроним пресецима, поготову уколико правило или принцип означавамо као универзалан. Ово је нарочито битно онда када на дијахроном нивоу постоје елементи који у садашњем синхроним пресеку не постоје или постоје делимично, што ће бити битно у овом раду. Ј. Грковић-Мејџор наведене тврдње, између осталог, поткрепљује речима Јесперсена, који тврди да „постоје универзални закони мишљења који се одражавају у законима значењских промена“ (Jespersen 1970: 178). Грковић-Мејџор у свом раду сагледава три типа семантичке промене – метафоризацију, принцип раста и класификацију и користи их за повезивање два наизглед раздвојена приступа семантици.

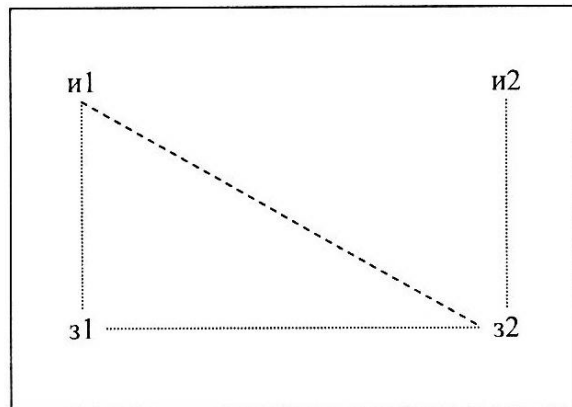
Уз све наведене идеје које говоре у прилог нераздвајању когнитивних и историјско-семантичких истраживања, можемо још додати и чињеницу да историјска компонента оваквих истраживања може у великој мери помоћи онима који трагају за компонентама значења, које се могу назвати базичним појмовима, семантичким примитивима или, по Џекендофу, „коцкама које слажемо“ при употреби језика (Jackendoff 1994). А. Бланк и П. Кох истичу да нам у зближавању две наизглед супротстављене струје помажу и семасиолошка и ономасиолошка истраживања: „Семасиолошка проучавања нам не само пружају приступ историјату одређеног лингвистичког феномена, већ се, што је важније, фокусирају на когнитивну базу интерпретације дијахроних процеса. Ономасиолошка проучавања показују непрекидну промену у начину на који изражавамо концепте и концептуалне домene, док нам у исто време изоштравају поглед ка типовима изражавања који се понављају и мотивима који их проузрокују“ (Blank & Koch 1999: 10). Комбиновање ова два проучавања нас доводи до „панхроније“, а двојица аутора истичу важност оваквог комбиновања у оквиру „антрополошке лингвистике“ или „лингвистичке антропологије“ (Blank and Koch 1999: 11).

2. Метафора тела

Ако имамо задатак да примерима глагола звучне (или аудиторне) перцепције из енглеског језика допринесемо оваквом виђењу повезаности когнитивне и историјске семантике, можда је најбоље кренути од теорије „ума омеђеног телом“, коју срећемо код Џ. Лејкофа, М. Тарнера, М. Џонсона, Р. Е. Нуџеза (Lakoff 1987, Lakoff and Johnson 1999, итд.). У средишту њиховог гледишта је идеја да

је природа људског ума у великој мери, чак и у потпуности, подређена оквиру целокупног људског тела. Ово значи да структура нашег тела одређује начине на које концептуализујемо и категоризујемо свет око себе, а то значи да телесно-искуствена компонента има кључну улогу у когнитивним процесима, а самим тим и у језику. Уколико унутар овакве теоријске поставке размишљамо о чулу слуха, можемо рећи да је оно по много чему примарно, односно базично-телесно. Ово нас даље води ка закључку да ће оно у, рецимо, процесу метафоризације често служити као изворни домен, односно оно од чега полазимо при разумевању сложенијих концепата. Чуло слуха је један од путева, тј. медијума наших директних додира са светом око нас и, уз остала чула, чини основу искуствене компоненте, која је, као што смо видели, веома битна у когнитивној семантици.

У историјској лингвистици, метафора се дефинише као семантичка промена базирана на сличности форме или функције између оригиналног концепта именованог речју и циљног концепта именованог том истом речју (Grzega 2004). У највећем делу овог рада, метафора ће бити посматрана као одговор људског ума на захтеве које му намеће концептуализација света око њега, при чему се метафоризација може сматрати врстом семантичке промене. Овако је види и Р. Л. Траск – по њему је метафора толико честа да се може сматрати основним видом промене у семантици. Он каже да било каква врста сличности – стварна (физичка) или замишљена (социо-културна) може да уведе реч у метафоричку спрегу (Trask 1996: 43-44). Са друге стране, Хок и Џозеф сврставају метафору у факторе који узрокују семантичку промену, потврђују њен статус главног мода стицања нових и ширих значења и даље је деле на синегдоху, метонимију, хиперболу, литоту и жаргон (Hock and Joseph 1996: 228-231). С. Улман метафору сматра једним од универзалних процеса у историјској семантици (Ullmann 1961: 238). Кроз Улманов опис (Ullmann 1951: 194-199), метафору можемо препознати као битан фактор у психо-аналитичкој обради семантичке промене Х. Шпербера (Sperber 1922: 49-82), у логичко-реторичкој класификацији коју Улман проналази у западној традицији (Ullmann 1951: 204-205), као и у Веландеровој теорији (Ullmann 1951: 207-208). Код Улмана, међутим, метафора има најважнију улогу у променама коју он назива „преношење имена“ путем а) сличности и б) контигуитету међу значењима. Према Улману значење з1 има неке сличности са значењем з2 које леже у асоцијативном пољу. Због овога име и1, које припада значењу з1 почиње да бива адекватан назив за значење з2, без обзира да ли значење з2 поседује име и2 или не (Ullmann 1951: 222-223 232). Он то графички приказује овако:

(адаптирано из: Ullmann 1951: 223)

Код Б. Нерлих и Д. Кларка (Nerlich and Clarke 1992: 137), „једини начин да се буде иновативан, а у исто време разумљив јесте да користимо речи на нови начин, при чему је њихово ново значење очигледно“ и „постоје два начина на која се то дешава: користити реч која је блиска ономе што мислимо (метонимија) или речи које личе на оно што мислимо (метафора)“. Е. Троугат и Р. Дешер сматрају метафору и метонимију кључним „механизмом семантичке промене“ и пореде их са поновном анализом и аналогijом у морфосинтакси и фонологији (Traugott and Dasher 2005: 27). Полазећи од запажања И. Свитсер да метафора функционише „између домена“ (Sweetser 1990: 19), Троугат и Дешер тврде да се „процеси за које се каже да су мотивисани метафоризацијом [...] концептуализују превасходно у погледу поређења ‘извора’ и ‘циљева’ у различитим (и неповезаним) концептуалним доменима, иако су ограничени парадигматичким односима сличности и разлика“ (Traugott and Dasher 2005: 28). Двоје аутора издижу метонимизацију на ниво изнад онога на коме је налазе, тј. нивоа на коме се метонимија сматра само једним од метафоричких односа. Они тврде да је метонимизација засебан концептуални феномен. Барселона је чак сматра и важнијим процесом од метафоризације (Barcelona 2000: 4). Он тврди да се извор потенцијалне метафоре „мора разумети или наслутити метонимично како би метафора била могућа“ (Barcelona 2000: 31). Ово иде чак до те мере да се метафоризација из наслова овог рада може лако заменити појмом метонимизација, јер се процес о коме ћемо говорити може сматрати и метонимичним. Троугат и Дешер, међутим, на крају додају и да метафоризација и метонимизација никако „не искључују једна другу“ (Traugott and Dasher 2005: 29).

И. Свитсер посвећује цело поглавље своје студије *From Etymology to Pragmatics* (1990: §2) управо феномену метафоризације глагола перцепције и њиховом преношењу у домене виших когнитивних способности. Овај феномен она назива метафором *Ум као Тело* и своје истраживање ограничава на индоевропске језике. Она прву инстанцу семантичког повезивања овакве врсте налази

код Х. Курата (Kurath 1921), који у својој докторској дисертацији показује да речи које означавају емоције веома често потичу од речи које означавају физичке радње или осећаје. Међутим, он узрок оваквих појава налази у чињеници да су емоције често праћене физичком реакцијом људског тела, па се због овога једне речи везују за друге. Свитсер закључује да се оваква врста генерализације може применити на јако узак опсег примера и наводи примере који оповргавају Куратову идеју, јер се на њих она не може применити (нпр. *bitter anger*, *sweet personality* и *bright mood*). Свитсер затим уводи теоријску разлику између делимичне корелације и потпуног метафоричког мапирања и при том се позива и тражи примере у делу Лејкофа и Џонсона (1980). До потпуног метафоричког мапирања може да дође и онда када нема физичке корелације. На пример, ако се метафора више је ГОРЕ примени на чашу у коју сипамо воду, физичка корелација постоји, али у случају описивања количине знања или љубави директне физичке корелације нема, јер се ради о невидљивим категоријама. Она решење налази у закључку да је метафора *Ум као Тело* мотивисана корелацијама између искуства и наших унутрашњих емотивних и когнитивних стања. Док корелације могу да теку у оба смера и да буду парцијалне, метафоричко мапирање је најчешће једносмерно и има већи степен генерализације од корелације. При том, има пуно метафора које су понекад и необјашњиве у психосоматском смислу (Sweetser 1990: 28-30). Чини се да наш ум ‘бира’ најближи физички еквивалент да представи захтевне психолошке и емотивне феномене, а уколико физичког еквивалента нема нигде у близини, наш ум подсвесно и ‘природно’ конкретизује и ‘физикализује’ комплексне феномене како би их доживео и објаснио, а тиме и концептуализовао и категоризовао на разумљив начин. Овакав процес се наравно одражава и на поље језика. Код Лејкофа и Џонсона (1980: 57) наилазимо на својеврсну поделу метафоре према пореклу – по њима постоје метафоре које су у већој мери *физичке* и оне које су у већој мери *социјалне*. Код Е. Троугат (1982) такође наилазимо на уочавање тенденције да се концепти везани за појмове из домена расуђивања и емоција ‘зајме’ из домена физичког и социјалног света који су нам доступни.

3. Семантика глагола *hear*, *listen*, *obey*

Разматрање значења глагола аудиторне перцепције и њихове метафоризације би, у складу са насловом овог рада, требало да крене од њиховог порекла. У индоевропској традицији можемо уочити најмање два извора глагола везаних за чуло слуха. Према етимолошком речнику праиндоевропског језика Ј. Покорног постоје две базе које повезујемо са слухом. Прва је (1) **keu-*, **skeu-*, или продужено **kēu-*, која значи ‘опазити’, ‘уочити’, ‘осетити’, ‘чути’ и која се повезује са српским *чути*,² енглеским *hear*,³ немачким *hören*, грчким *κοῦω*, латинским

² П. Скок (Skok, 1971, 3: 344-345) повезује глагол *чути* са индоевропским кореном **geu-* (**keu*).

³ *hear* - О.Е. *heran* (Anglian), (*ge*)*hieran*, *hyran* (W.Saxon), from P.Gmc. **khauszjanan* (cf. O.N. *hegra*, O.Fris. *hora*, Du. *horen*, Ger. *hören*, Goth. *hausjan*), perhaps from PIE base **(s)keu-* ‘to notice, observe.’ Spelling difference between *hear* and *here* developed 1200-1550 (адаптирано из *The Oxford Dictionary of English Etymology*).

caveō, -*ere*. Друга је (2) **kleu-*, **kleu-* : **klū-*, која значи 'чути' и она се повезује са српским глаголом *слушати*,⁴ енглеским *listen*,⁵ немачким *zuhören*, грчким *κλέω*, латинским *clueō*, -*ēre*. Изворна разлика два индоевропска глагола може се илустровати данас основним значењима српског *чути* и *слушати*:

(1) **чути** а) 'опазити, опажати слухом, примити, примати звукове чулом слуха' (према РМС 6: 907).

(2) **слушати** а) 'примати слухом што, пратити слухом нечији говор, излагање', б) 'придржавати се чијих савета, наредба, заповести, покоравати се, подчињавати се коме', 'послушно, исправно радити, функционисати (о деловима тела, о предметима и сл.) (према РМС 5: 872)

Иако се према дефиницијама из речника ова два глагола чине сличним, они имају различиту употребну вредност. Прва разлика између ова два глагола јесте активност субјекта у *слушати*, док *чути* не укључује никакаву намеру или активност. Звук можемо чути чак и онда када то не желимо, док је слушање увек активно и најчешће намерно. Ово нам казује да се два глагола разликују у погледу семантичке компоненте коју можемо назвати „интенционалност“. Исту ову разлику срећемо и у енглеском језику (а другој битној разлици ћемо се вратити касније):

(1) **hear** v. Pa. t. & pple **heard** /hd/. [OE *heran*, (WS) *hieran* = OFris. *hera*, *hora*, OS *horian* (Du. *hooren*), OHG *horen* (G *horen*), ON *heyra*, Goth. *hausjan*, f. Gmc.] **1** v.t. Perceive with the ear (a sound etc., someone or something *do* (pass. *to do*), *doing*, *done*). (See also *hear say*, *hear tell* below.) OE. **b** v.i. Possess or exercise the faculty of perceiving sounds. OE. **2** v.t. & i. Listen (to) with attention or understanding. OE. **b** v.t. Listen to (a play, religious service, etc.) as a member of an audience or congregation. ME. **c** v.t. Listen to someone reciting (something learned by heart). Also (*arch.*) w. indirect obj. E19. **3 a** v.t. Chiefly in scriptural and liturgical use: listen to with favour; grant (a prayer). OE. **b** v.i. Foll. by *of*, (US) *to*: entertain the notion of. Usu. preceded by *will* (*would*) and neg. L16. **4** v.t. (orig. w. indirect obj.). Be obedient to. Long *arch.* OE. **5 a** v.t. Get to know (a fact etc.) by hearing; learn, be told. (Foll. by subord. cl., advb. obj.) OE. **b** v.i. Be told *about*; learn, get knowledge, *of*. ME. **6** v.t. Listen to in a court of law; consider judicially. ME. **7** v.i. With advs. [after Gk *eu*, *kakos akouein*, L *bene*, *male audire*]: be spoken (favourably or unfavourably) of. L16-E18. **8** v.i. Receive a communication *from*; receive a warning or reprimand *from*. E17 (према *Oxford Talking Dictionary*).

(2) **listen** v. [OE *hlysnan* corresp. to MHG *lusen*, f. WGmc, f. Gmc base repr. also by LIST v.2] **1** v.t. Hear attentively; pay attention to (a person speaking

⁴ П. Скок (Skok, 1971, I: 288) повезује глагол *слушати* са индоевропским кореном *kleu-*.

⁵ **listen** - O.E. *hlysnan* „to listen,” from P.Gmc. **khlysinon* (cf. O.H.G. *hlosen* „to listen,” Ger. *lauschen* „to listen”), from PIE base **kleu-* „hearing, to hear” (cf. Skt. *srosati* „hears, obeys,” O.C.S. *slušati*, Lith. *klausau* „to hear,” O.Ir. *cluas* „ear,” Gk. *kleos* „rumor, fame,” O.E. *hlud* „loud”) (адаптирано из *The Oxford Dictionary of English Etymology*).

or some utterance). Now *arch. & poet.* OE. **2** v.i. **a** Give attention with the ear to some sound or utterance or person speaking; make an effort to hear something. ME. **b** Give attention with the ear *to, unto*; (in extended use) pay heed *to*, yield *to* (a person furnishing) a temptation or request. ME. **3** v.i. Sound (in a certain way), convey a certain impression *to* a listener. US. E20 (према *Oxford Talking Dictionary*).

Видимо да се већ у првој дефиницији у овом Речнику прави разлика коју смо у српским примерима означили као употребну. Да би се уочила разлика између ова два глагола у пракси, потребно је навести неколико примера (примери преузети из Cambridge Advanced Learner's Dictionary Online):

а) I listened outside the door, but I couldn't hear what they were saying inside. [на овом примеру видимо да понекад ствари не чујемо иако покушавамо да их слушамо]

б) His story was so long and boring that I stopped listening, until suddenly I heard my name. [на овом примеру видимо да понекад можемо да чујемо ствари онда када не желимо да слушамо]

Постоји пуно примера у којима се глагол *hear* не може заменити глаголом *listen*, управо због поменуте разлике у интенционалности у њиховим значењима (а), б), в)), и обрнуто (г), д), ђ)):

- а) She heard a noise outside.
- б) My grandfather is getting old and can't hear very well.
- в) You'll have to speak up, I can't hear you.
- г) We listened in silence as the names of the dead were read out.
- д) Listen, we really need to sort out our insurance claim this weekend.
- ђ) You haven't listened to a word I've said!

У примеру б), неинтенционални глагол *hear* у енглеском означава 'бити у стању примати чулом слуха', на исти начин као што неинтенционално *чути* у српском означава 'бити у стању примати чулом слуха'. Пример ђ) нам открива још један начин да видимо разлику између ова два глагола. Наиме, уколико бисмо у истој реченици употребили глагол *hear*, добили смо реченицу *You haven't heard a word I've said*, која не само да има друго значење, већ нам показује да нам синтаксичка реализација глагола може помоћи у откривању његове семантике, јер се „синтаксичка својства глагола временом мењају у зависности од промене његових семантичких својстава“ (Грковић-Мејџор 2007: 320). Видимо да се уз глагол *listen* интенционалност у појединим контекстима експлицира као *listen to* (употребљава се са предлогом који изворно означава усмереност, што би у нашем случају можда била семантички дативна рекција).

Друга битна разлика у значењу ова два глагола у српском крије се у њиховој метафоризацији. У савременом српском језику глагол *чути* не може да значи 'придржавати се чијих савета, наредба, заповести', 'покоравати се', 'подчињавати се коме', како то може глагол *слушати*. Код глагола *слушати* долази до метафоризације глагола звучне перцепције у 'виши', тј. компликованији, тј. апстрактнији домен и он стиче значење које омогућава употребу овог глагола у

психолошком и социјалном контексту. Наравно, код ове метафоризације можемо увидети и одређени ниво корелације, јер је канал примања наредбе, захтева или савета примарно било чуло слуха. Данас је чуло вида вероватно и чешћи канал пријема наредби, захтева или савета, због сталних промена и иновација у начину комуникације. Међутим, код чула вида срећемо другачије метафоризације (в. Sweetser 1990: 32-34 и Грковић-Мејџор 20086).

У енглеском је ситуација нешто замршенија. За почетак, енглески глагол *hear* може доживети метафоризацију коју код српског глагола чути можемо забележити у неким ранијим епохама – наиме, у енглеском се *hear* још увек веома често метафоризује у *understand*, односно „разумети, схватити“. Из горе наведених дефиниција можемо видети да ставка 2. из дефиниције глагола *listen* у широј употреби може да одрази делимичну метафоризацију. Међутим, метафоризација овог глагола звучне перцепције далеко је блажа него у случају глагола *слушати* у српском. Ово најбоље видимо кроз чињеницу да глагол *слушати*, онда када он значи ‘придржавати се чијих савета, наредба, заповести, покоравати се, подчињавати се коме’ често не можемо превести глаголом *listen*. У примерима Он слуша свога краља и Акциони одбор вас слуша као Бога, као и у готово свим примерима са префиксираним верзијом глагола послушати, глагол *слушати* би био преведен не глаголом *listen*, већ глаголом *obey*.

Увођење трећег глагола у систем попуњава скоро све празнине, јер се може рећи да глаголи *listen* и *obey* заједно могу да значе све што и *слушати*. Глагол *obey* има следећа значења:

(3) *obey* v. ME. [(O)Fr. *obeir* f. L *oboedire*, *obedire*, f. ob- OB- + *audire* *hear*.] 1 v.t. (orig. w. dat.). a Comply with the bidding of; do what one is told to do by (a person); be obedient to. ME. b Comply with, execute (a command etc.). LME. c Submit to; follow (a principle, authority, etc.). Now rare or obs. LME. d Of a thing: be actuated by, respond to, (a force, impulse, etc.); act in accordance with (a law of nature, a constraint, etc.). L16. 2 v.i. Be obedient to. ME-M17. 3 v.i. Do what one is told to do; comply with a command etc.; be obedient. LME. 4 v.refl. Submit oneself to. LME-L15. 5 v.i. Astrol. Of a zodiacal sign or planet: be subject to the influence of another zodiacal sign or planet. LME. 6 v.i. & t. Make an obeisance to or to; salute respectfully. LME-M17 (Oxford Talking Dictionary).

Латински глагол *audiō*, *audīre* има корен у праиндоевропском *au-*, *auēi-*, који носи значење ‘схватити’, ‘разумети’, а глагол *obey* је, као што видимо, у енглески ушао преко (старо)француског *obeir*, што је, као и у латинском (из кога је глагол преузет) значило ‘бити послушан’, па можемо да закључимо да је код њега у неком историјском пресеку дошло до истоветне метафоризације као код српског *слушати*, јер се, у погледу значења, *obey* не може никако директно повезати са оригиналним праиндоевропским кореном. Као и у српском, код глагола *obey* долази до метафоризације глагола звучне перцепције у ‘виши’, тј. компликованији домен и он стиче значење које омогућава употребу овог глагола у психолошком и социјалном контексту. Разлика је у томе што је метафора у српском још увек видљива на синхронном плану, док је у енглеском видљива једино на дијахроном

нивоу. У овом језику се она може сматрати окамењеном (по неким ауторима мртвом) метафором, јер је *obey* можда и по самом пријему из француског изгубио своје првобитно значење. В. Леман је, рецимо, чврст у ставу да се однос између два домена може сматрати метафоричним само онда када „је првобитно значење још увек присутно“ (Lehmann 1962: 204).

4. Когнитивне основе метафоризације глагола звучне перцепције

У погледу семантичких промена, у оквиру испитивања значења ових глагола сусрели смо се са различитим процесима. Видели смо случајеве позајмљивања, губљења значења, као и ширења постојећег значења под утицајем метафоризације. Метафоризација глагола перцепције је, чини се, потпуно природна реакција нашег тела и ума на сложени свет који нас окружује – на свет који морамо категоризовати и концептуализовати и коме прилазимо са јединим ‘оружјем’ које имамо – нашим телом. Значења која произилазе из метафоризације глагола везаних за чуло слуха су, чини се, прави одраз когнитивних моћи човека. К. Д. Бак наводи за њега изненађујућу чињеницу да у индоевропским језицима именице и придеви изведени од глагола аудиторне перцепције углавном и не означавају сам звук (физичку појаву коју чујемо), већ садржај говора који се преноси. У вези са овим, Бак још помиње и чињеницу да се речи за менталне процесе базирају на физичким активностима или стањима а апстрактна значења се добијају метафоризацијом конкретних (Buck 1949: VII). Ову појаву данас можемо сматрати једном од манифестација принципа раста (Грковић-Мејџор 2007: 312). Свитсер каже да глаголи слуха изведени од чути често значе ‘слушати, пазити на нешто’. Следећи корак по њој је онај када ови глаголи почињу да значе ‘повиновати се’, што је и био у горе наведеним примерима. Она, у прилог овоме, даје примере из данског (*lystre*) и руског (*слушаться*). Као интересантну особину ове метафоризације она наводи и то да код ње може доћи и до повратног процеса – глаголи који означавају менталну пажњу могу у овом повратном процесу да стекну значење физичког слуха (пример лат. *intendere* – фр. *entendre*). (Sweetser 1990: 34-35) У оквиру графикана који описује структуру метафора перцепције, код И. Свитсер метафоризација перцепције слуха има три слоја и изгледа овако:

(адаптирано из: Sweetser 1990: 38)

Свитсер (Sweetser 1990: 37-48) покушава да пружи обједињени приступ метафоризацији свих чула, па тако чуло слуха уклапа у ширу слику. Она тврди да чуло слуха у погледу каналасања има сличности са чулом вида, с тим што има битних разлика – мање је ‘вољно’, или, као што она каже, нема ‘прекидач’ (“on-off control”) какав има чуло вида. Такође, чулни орган код чула слуха није покретан сам за себе као што су очи код чула вида. И слух и вид имају могућност ‘упо-

требе' на даљину, с тим што вид има, на неки начин, већу употребну вредност, јер сва тела из нашег видокруга не емитују и звучни сигнал. Свитсер додаје да је слушна функција у ствари средство лингвистичке комуникације *par excellence*, и „како је она наш главни пут комуникације, она је уједно и главно везивно средство интелектуалног и емотивног утицаја“ (Sweetser 1990: 41). Као бића способна за употребу језика, људи немају потребу да користе физичко 'гурање' како би вршили утицај на саговорнике – уместо тога људи користе софистицираније, језичке, путеве утицаја. Због овога је природно повезати физичку аудиторну перцепцију са обазривошћу и унутрашњим пријемом, а даље и са послушношћу. Свитсер каже да „[у]нутрашњи пријем идеја, у смислу *разумевања* оног што се чује, се често повезује са глаголима физичког слуха“ (Sweetser 1990: 41). Она најпре даје пример из енглеског, где *I hear you* може да значи 'Разумем те', па чак и 'Могу да се ставим у твој емотивни положај.' Она даље трага за истим феноменом кроз индоевропске корене и своје тврдње поткрепљује употребом глагола *klúo* у Илијади: у првој књизи Илијаде *klúo* у највећој мери значи 'бити предусретљив' и 'пазити на нешто', што значи да је значење отишло даље од првобитног 'чути' (Sweetser 1990: 41-42; пр. *The Iliad* 1.37, 1.218). Други чврсти историјско-семантички ослонац њених тврдњи су примери које Свитсер налази у преводима Библије са хебрејског на енглески, што повећава универзалност целе идеје, имајући у виду да овим примерима она иступа из индоевропских оквира. Она налази да у Старом Завету хебрејски корен *чути* (s-m-7) веома често значи 'повиновати се', 'разумети' или 'пазити на нешто' (Sweetser 1990: 42-43; пр. *The Old Testament*: Jer. 22:21. Zech: 7:12; Gen. 11:7). Из свега овога Свитсер изводи закључак да је чуло слуха универзално повезано са унутрашњим и спољашњим аспектима рецепције говора и самим тим у великој мери повезано са интелектуалним процесима (Sweetser 1990: 43).

5. Закључак

Универзалност анализираних феномена не би требало да нас изненађује, јер су људска чула, као што смо видели, оно од чега се веома често полази у основним метафоричним везама. За потпуну процену степена универзалности ове појаве било би потребно извршити анализу глагола перцепције у много већем броју језика. Међутим, анализа метафоризација глагола звучне перцепције у енглеском је послужила као добар пример међусобног допуњавања когнитивних и историјско-семантичких истраживања. У више случајева смо пошли од базичне телесне функције – чула слуха, које можемо да сврстамо у оно што Лејкоф и Тарнер називају *утемељењем*, односно концептом који „се у потпуности не разуме путем метафоре баш зато да би служио као изворни домен [у метафоризацији]“ (Lakoff and Turner 1989: 135). Полазећи од овакве основе често смо стизали до сложених менталних операција какве су разумевање и угађање туђим захтевима и молбама, што се огледало у метафоризацији поменутих базичних глагола. Испод свега овога лежи читава структура мапирања елемената простијих домена на сложеније, јер је то једини начин да сложеније концепте уопште разумемо и будемо у могућности да овим концептима 'манипулишемо' у мислима, а и у је-

зику. Видели смо још и да овакве везе понекад није могуће уочити на тренутном синхроном пресеку – у овим случајевима у помоћ је притекла историјска страна семантике, која помаже да се когнитивна нит препозна у ранијим епохама једног језика или целе групе језика. Овакав приступ семантичкој промени уједно јача положај заговорника когнитивне семантике и доказује неопходност задирања у прошлост језика, тј. у његове раније синхроне пресеке.

ЛИТЕРАТУРА

- Грковић-Мејџор, Јасмина (2007). Знати и семантички примитив »знати« у дијахроној перспективи. У: *Списи из историјске лингвистике*. Сремски Карловци–Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића. 311-324.
- Грковић-Мејџор, Јасмина (2008а). О когнитивним основама семантичке промене. У: *Семантичка проучавања српског језика* (ур. Радовановић, Милорад и Пипер, Предраг). Београд: Српска академија наука и уметности. 49-63.
- Грковић-Мејџор, Јасмина (2008б). О глаголима визуалне перцепције у старословенском и грчком. У: *Европске идеје, античка цивилизација и српска култура* (ур. Марицки-Гађански, Ксенија), Београд: Друштво за античке студије Србије–Службени гласник. 60-71.
- Речник српскохрватског књижевног језика (1967). 1-6. Нови Сад–Загреб: Матица српска–Матица хрватска.

- Barcelona, Antonio (2000). Introduction: the cognitive theory of metaphor and metonymy. In: Barcelona, Antonio (ed.). *Metaphor and Metonymy at the Crossroads: a Cognitive Perspective*. Berlin: Mouton de Gruyter. 1-31.
- Blank, Andreas and Koch, Peter (1999). Introduction: historical semantics and cognition In: Blank, Andreas and Koch, Peter (eds.). *Historical Semantics and Cognition*. Berlin–New York: Mouton de Gruyter. 1-17.
- Buck, Carl Darling (1949). *A Dictionary of Selected Synonyms in the principal Indo-European Languages*. Chicago: University of Chicago Press.
- Cambridge Advanced Learner's Dictionary Online (<http://dictionary.cambridge.org/>)
- Grzega, Joachim (2004). *Bezeichnungswandel: Wie, Warum, Wozu? Ein Beitrag zur englischen und allgemeinen Onomasiologie*. Heidelberg: Winter.
- Hock, Hans Henrich and Joseph, Brian D. (1996). *Language History, Language Change and Language Relationship: an Introduction to Historical and Comparative Linguistics*. Berlin–New York: Walter de Gruyter.
- Homer. *The Iliad* (1951). Lattimore, Richmond. (tr.). Chicago: University of Chicago Press.
- Jackendoff, Ray (1994). *Patterns in the Mind: Language and Human Nature*. New York: Basic Books.
- Jespersen, Otto (1970). *Čovječanstvo, narod i pojedinac sa lingvističkog stanovišta*. Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika.

- Kurath, Hans (1921). *The semantic sources of the words for the emotions in Sanskrit, Greek, Latin, and the Germanic Languages* (PhD dissertation, University of Chicago). Menasha: George Banta Publishing Co.
- Lakoff, George (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lakoff, George and Johnson, Mark (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lakoff, George and Johnson, Mark (1999). *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought*. New York: Basic Books.
- Lakoff, George and Turner, Mark (1989). *More Than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lehmann, Winfred (1962). *Historical Linguistics: an Introduction*. New York: Routledge.
- Lüdtke, Helmut (1980a). Sprachwandel als universales Phänomen. In: Lüdtke, Helmut. (ed.). *Kommunikationstheoretische Grundlagen des Sprachwandels*. Berlin-New York: de Gruyter. 1-19.
- Lüdtke, Helmut (1980b). Auf dem Weg zu einer Theorie des Sprachwandels. In: Lüdtke, Helmut. (ed.). *Kommunikationstheoretische Grundlagen des Sprachwandels*. Berlin / New York: de Gruyter. 182-252.
- Lüdtke, Helmut (1988). Grammatischer Wandel. In: Ulrich Ammon, Norbert Dittmar and Klaus J. Mattheier (eds.). *Sociolinguistics / Soziolinguistik. An International Handbook of the Science of Language and Society / Ein internationales Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft*. Volume 2 (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 3.) Berlin-New York: de Gruyter. 1632-1642.
- Lüdtke, Helmut (1997). Sprachwandeltheorie: Erkenntnisse und Probleme. In: Maren Huber-ty and Claudia Perlick (eds.). *Studio Historica Romanica. In honorem Johannes Klare*. (Abhandlungen zur Sprache und Literatur 90.) Bonn: Romanistischer Verlag. 61-83.
- Lüdtke, Helmut (1999). Diachronic semantics: towards a unified theory of language change? In: Blank, Andreas and Koch, Peter (eds.). *Historical Semantics and Cognition*. Berlin-New York: Mouton de Gruyter. 49-61.
- Nerlich, Brigitte and Clarke, David D. (1992). Outline of a model for semantic change In: Kellermann, Günter and Morrissey, Michael D. (eds.). *Diachrony within Synchrony: Language History and Cognition*. Frankfurt-am-Mein: Peter Lang. 125-144.
- Oxford Talking Dictionary* (1998). Oxford: Oxford University Press.
- Paul, Hermann (1920/1966). *Prinzipien der Sprachgeschichte*. Tübingen: Niemeyer.
- Pokorny, Julius (1959/2005). *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch (Indo-European Etymological Dictionary)*. Tübingen: Francke.
- Skok, Petar (1971). *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. I-IV. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Sperber, Hans (1922). Ein Gesetz der Bedeutungsentwicklung. In: *Zeitschrift für deutsches Alterum*, lix. Leipzig.
- Sweetser, Eve E. (1990). *From Etymology to Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.

The Old Testament (<http://www.biblegateway.com/>).

The Oxford Dictionary of English Etymology (1986). Oxford: Oxford University Press.

Trask, R. L. (1996). *Historical Linguistics*. London: A Hodder Arnold Publication.

Traugott, Elizabeth C. and Dasher, Richard B. (2005). *Regularity in Semantic Change*. Cambridge: University Press.

Ullmann, Stephen (1951). *The Principles of Semantics*. Glasgow/Oxford: Jackson, Son & co./Basil Blackwell.

Ullmann, Stephen (1961). Semantic universals. In: Greenberg, Joseph H. (ed.). *Universals of Language*. Cambridge, Massachusetts, London: The M.I.T. Press. 217-262.

Dušan Stamenković

THE MEANING AND METAPHORIZATION OF AUDITORY PERCEPTION VERBS IN ENGLISH: HEAR, LISTEN AND OBEY

Summary

In the light of a combined historical-semantic and cognitive approach to language, this paper overviews the meanings of the basic auditory perception verbs in English – *hear*, *listen* and *obey* (in its historical sense) – and explores the forms of their semantic change. In order to get a broader picture, these verbs are first compared to their Serbian translation equivalents, with regard to their current and obsolete meanings. This comparison leads to the conclusion that the main vehicle of the semantic change of these verbs is metaphorization and this process is then approached in several ways. *Panchronically* speaking, this kind of metaphorization has a firm cognitive grounding, which stems from the very nature of the human mind. In turn, this fact broadens the possibilities of seeing this process as universal.

Key words: metaphorization, auditory perception verbs, historical-semantics, cognitive semantics, panchronia.

Душан Стаменковић, дипл. филолог - мастер
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Ћирила и Методија 2
Ниш
Србија
e-mail: dukiss@gmail.com